

Vijftigers en Lucebert

Lesbrief

Vijftigers en Lucebert

Lesbrief

Colofon

© Platform Taalgericht Vakonderwijs,
Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede, 2009

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Auteurs

Mechtelien van Barneveld (Sg Belcampo, Groningen), Josje Hamel (APS, Utrecht), Carla van Boxtel (ILO, Amsterdam), Lucia Fiori (CPS, Amersfoort), Joke Morshuis (HvA, Amsterdam)

In opdracht

Ministerie van OCW

Vormgeving: Mooi Bedacht, Almelo

Foto's: Hollandse Hoogte, omslag: © Mai

Productie: Axis, Enschede

Druk: Netzodruk, Enschede

In samenwerking met:

- Scholengemeenschap Belcampo, Groningen
- APS, Utrecht
- Instituut voor Lerarenopleidingen (ILO), Universiteit van Amsterdam
- CPS, Amersfoort
- Domein Onderwijs en Opvoeding, Hogeschool van Amsterdam
- Chr. Scholengemeenschap Jan Arentz, Alkmaar

Besteladres

SLO, Stichting Leerplanontwikkeling, Afdeling Verkoop

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 305

Internet: www.slo.nl / www.taalgerichtvakonderwijs.nl

E-mail: verkoop@slo.nl

AN 5.3792.238

www.taalgerichtvakonderwijs.nl

Inhoud

Hoofdstuk 1

Les 1 Inleiding en kennismaking met Lucebert	4
• Opdracht 1 Voorkennis	4
• Opdracht 2 Woordenschat: tips voor het leren en onderwijzen	5
• Opdracht 3 Analyse	5
• Opdracht 4 Interpretatie	6

Hoofdstuk 2

Les 2 Kennismaking met de naoorlogse literatuurgeschiedenis en de poëzie van Lucebert	10
• Opdracht 5 Poëzie	10
• Opdracht 6 De Vijftigers	12
• Opdracht 7 Werkblad 'Kernbegrippen'	14

Hoofdstuk 3

Les 3 Aan de slag met je eigen creativiteit	15
• Opdracht 8 Bespreek een schilderij voor de klas	15
• Opdracht 9 Een creatieve keuze	16

Bijlage

Kijkwijzer beeldende en toegepaste kunst CKV1	19
• Eerste indruk	19
• Analyse	20
• Conclusie	21

Les 1 | Inleiding en kennismaking met Lucebert

Waarom deze lessenreeks?

Lucebert was een van de dichters die de Vijftigers genoemd worden. Lucebert was een rebelse figuur die de zaken in de Nederlandse culturele wereld flink op zijn kop heeft

© Bob Bronshoff

gezet. Hij laat je zien hoe je taal op verschillende bijzondere manieren kunt gebruiken. Over de vraag of zijn schilderijen mooi zijn of niet, valt breeduit te discussiëren. Deze lessenreeks daagt je uit om kritisch te kijken naar beelden en naar taal. Ook is er de mogelijkheid om zelf creatief te worden.

Wat ga je doen?

In deze lessenreeks ga je kennismaken met het beeldend werk en de poëzie van Lucebert en andere Vijftigers. Je kijkt naar schilderijen en leest gedichten. Je leert je beleving ervan onder woorden te brengen.

Daarna kun je kiezen uit een aantal creatieve opdrachten.

Waar word je beter in?

- Je kunt kenmerken van gedichten en schilderijen uit de periode van de Vijftigers noemen.
- Je leert over de naoorlogse literatuur- en kunstgeschiedenis; het werk en de rol van Lucebert.
- Je kunt naar moderne kunst kijken en je beleving onder woorden brengen.
- Je leert een aantal gedichten van de Vijftigers, waaronder van Lucebert, te interpreteren.
- Je kunt kenmerken van de poëzie van de Vijftigers herkennen en benoemen.

Opdracht 1 Voorkennis

Noteer voor jezelf wat je over de onderstaande woorden/begrippen al weet en wat je erover wilt weten (werkblad 1).

Woorden/begrippen	Bekend	Benieuwd
Lucebert		
De Vijftigers		
Compositie		
Kleurgebruik		
Figuren		
Associatief		
Verhaal		

Opdracht 2 Woordenschat

Je leert in deze lessenreeks kunst beschrijven en daarbij maak je gebruik van de volgende woorden en begrippen:

- Rebelsheid
- Vijftigers
- Cobra
- Associatief
- Compositie
- Intuïtie
- Primaire kleuren
- Vervormingen

- 'Ruimte van het volledige leven'
- 'Vrede is eten met muziek'

1. Bij welke woorden kun je al een uitleg geven? Schrijf deze woorden met een korte toelichting in eigen woorden op.
2. Welke associaties roepen de laatste twee zinnen bij je op? Bespreek je associaties kort met een medeleerling. Noteer jullie bevindingen.

Een associatie is een vrije gedachteloop. Een woord of beeld kan je ergens aan doen denken, andere beelden oproepen. Deze woorden en beelden noem je associaties.

Opdracht 3 Analyse

Je gaat een opdracht maken, horende bij onderstaand schilderij. De opdracht bestaat uit drie stappen volgens het denken-delen-uitwisselen-model.

Stap 1 Denken

Over de volgende vragen denk je eerst zelf in stilte na. Je docent geeft aan hoe lang.

1. Bekijk het schilderij. Welke **associaties** heb je?
2. Bedenk wat je aan de **compositie** kunt ontdekken. Denk daarbij bijvoorbeeld aan symmetrie, horizontale en verticale lijnen. Wat lijkt je het belangrijkste in de compositie en waarom? Welke details vallen je op, waarom is dat?
3. Wat valt je op aan het **kleurgebruik**?
4. Wat valt je op aan de **figuren**? Zijn ze realistisch? Waarom zouden ze er zo uitzien?
5. Bedenk welk **verhaal** je in het schilderij ziet.
6. Noteer je antwoorden in trefwoorden.

Stap 2 Delen

Bespreek met een medeleerling je ideeën. Zorg ervoor dat jullie allebei aan bod komen binnen de tijd die je krijgt.

Lucebert, *Vrede is eten met muziek*, 1985

Stap 3

Uitwisselen

De docent vraagt een aantal leerlingen in de klas naar hun ideeën. Ook vraagt hij leerlingen om te reageren op de ideeën van anderen.

Het horen van de associaties van anderen kan ervoor zorgen dat je beter kijkt naar het schilderij en zelf ook andere details ziet van compositie en kleurgebruik.

Opdracht 4

Interpretatie

Op de volgende pagina's staan drie schilderijen van Lucebert, dichter en schilder uit de groep van de Vijftigers.

1. Bekijk elk schilderij. Welke **associaties** heb je? Schrijf deze in trefwoorden op voor elk schilderij.
2. Zet bij elk schilderij één van onderstaande uitspraken van Lucebert:
 - a. Ik verpak de grimmigheid in vrolijke kleuren.
 - b. Er lopen nogal wat vervelende etters in de wereld rond.
 - c. Koude is de kracht van mensen.
3. Lucebert staat bekend als een rebels figuur. Welke aanwijzingen kun je daarvoor vinden in zijn schilderijen? Omcirkel dat 'element' van rebellie in één of meerdere van de schilderijen en zet in trefwoorden erbij waarom je dat vindt. Bespreek jouw bevindingen met een medeleerling. Probeer de woorden **associatief**, **compositie**, **kleurgebruik**, **figuren** en **verhaal** uit de woordenlijst in je bespreking mee te nemen.

© Culture-Images/Kunstsammlungen Coburg

1. _____
2. _____
3. _____

© Culture-Images/Kunstsammlungen Coburg

1. _____

2. _____

3. _____

© Culture-Images/Kunstsammlungen Coburg

1. _____

2. _____

3. _____

Les 2 | Kennismaking met de naoorlogse literatuurgeschiedenis en de poëzie van Lucebert

Opdracht 5

Poëzie

1. Lees de volgende gedichten. Streep in elk gedicht de versregel(s) aan die volgens jou de essentie van het gedicht uitdrukt.
2. Bespreek daarna de gedichten met je docent en je medeleerlingen.

ik tracht op poëtische wijze

ik tracht op poëtische wijze
dat wil zeggen
eenvouds verlichte waters
de ruimte van het volledig leven
tot uitdrukking te brengen

ware ik geen mens geweest
gelijk aan menigte mensen
maar ware ik die ik was
de stenen of vloeibare engel
geboorte en ontbinding hadden mij niet aangeraakt
de weg van verlatenheid naar gemeenschap
de stenen stenen dieren dieren vogels vogels weg
zou niet zo bevuild zijn
als dat nu te zien is aan mijn gedichten
die momentopnamen zijn van die weg

in deze tijd heeft wat men altijd noemde
schoonheid schoonheid haar gezicht verbrand
zij troost niet meer de mensen
zij troost de larven de reptielen de ratten
maar de mens verschrikt zij
en treft hem met het besef
een broodkruimel te zijn op de rok van het universum

niet meer alleen het kwade
de doodsteek maakt ons opstandig of deemoedig
maar ook het goede
de omarming laat ons wanhopig aan de ruimte
morrelen

ik heb daarom de taal
in haar schoonheid opgezocht
hoorde daar dat zij niet meer menselijks had
dan de spraakgebreken van de schaduw
dan die van het oorverdovend zonlicht

Uit: Lucebert, Apocrief/de analphabetische naam, 1952

sonnet

ik

mij

ik

mij

mij

ik

mij

ik

ik

ik

mijn

mijn

mijn

ik

Uit: Lucebert, Apocrief/de analphabetische naam, 1952

Bommen

De stad is stil.

De straten.

hebben zich verbreed.

Kangeroes kijken door de venstergaten.

Een vrouw passeert.

De echo raapt gehaast

haar stappen op.

De stad is stil.

Een kat rolt stijf van het kozijn.

Het licht is als een blok verplaatst.

Geruisloos vallen drie vier bommen op het plein.

en drie vier huizen hijsen traag

hun rode vlag.

Uit: Paul Rodenko, Orensnijder tulpensnijder.
Verzamelde Gedichten, 1975

Opdracht 6

De Vijftigers

Lees de tekst over de Vijftigers van de Kunstbus (zie www.kunstbus.nl).

1. Hoe komt de rebelsheid tot uiting in het werk van de Vijftigers?
2. Kies één van de gedichten uit opdracht 3 waar je je verder in gaat verdiepen. Welke kenmerken van de Vijftigers herken je in het gedicht? Maak gebruik van de onderstaande tekst of een andere bron over De Vijftigers. Voor 6 vwo-ers: je kunt een Vijftigergedicht selecteren voor je mondelinge examen Literatuur/Nederlands.
3. Geef aan de hand van de tekst een omschrijving van de woorden die je straks moet kunnen uitleggen (zie de lijst aan het begin van deze lesbrief). Noteer de betekenissen en creëer voor jezelf een context om de woorden in uit te leggen.

De Vijftigers en Lucebert

Een groep dichters van na de Tweede Wereldoorlog noemde zich de 'Vijftigers' of 'Experimentelen'. Zij debuteerden rond 1950 en gebruikten geen rijm, geen metrum en geen regelmatige strofen. Hoofdletters en interpunctie komen weinig voor. 'Experimenteel' verwijst naar experiment en naar het Engelse experience ervaring. Experimenterend met taal zochten de dichters naar nieuwe uitdrukkingvormen.

Klassieke verzen vervormden zij en ze maakten de taal zo persoonlijk mogelijk met eigen beeldspraken. Omdat de Vijftigers zoveel beelden gebruiken, heeft men wel gezegd dat in de experimentele poëzie de beeldspraak een zelfstandig iets is geworden.

Gewoonlijk worden beelden, metaforen, gebruikt om iets op een andere dan de gewone manier te beschrijven. Bij de Vijftigers is sprake van een inhoud van de gedichten die bijna helemaal uit beelden bestaat. Het gedicht 'Bommen' van Paul Rodenko is een voorbeeld van een gedicht vol beelden: 'Kangoeroes kijken door de venstergaten' is metafoor voor bange moeders die hun kinderen tegen zich aandrukken als ze in de gebombardeerde stad uit het raam kijken. De beelden van de poëzie van de Vijftigers roepen samen iets op: een sfeer, een gevoel, een idee. Het verband tussen de beelden is niet zozeer rationeel of logisch. We noemen het verband associatief. Een associatie is een soort gedachtesprong: een woord of beeld doet om een of andere manier denken aan iets anders. Associaties zijn meestal heel persoonlijk en soms nauwelijks uit te leggen of voor een ander na te voelen.

De associatieve en autonome (op zichzelf staande) beeldspraak van de poëzie van de Vijftigers maakt de gedichten heel persoonlijk en dus soms ook moeilijk en duister voor ons als lezers uit de 21^e eeuw.

Daar komt bij dat de poëzie van de Vijftigers sterk betrekking heeft op de omstandigheden van die tijd, de jaren '50. Het naoorlogse Nederlands en de Koude Oorlog tussen Amerika en Rusland. Dit engagement (maatschappelijke betrokkenheid) is een kenmerk van Experimentelen. Andere kenmerken zijn ironie, bal-dadigheid, woordspelingen en klankspelletjes.

Lezers uit de jaren '50 accepteerden de experimentele poëzie niet zomaar. Velen noemden de gedichten onbegrijpelijke wartaal. Een bekend voorbeeld hiervan is het gedicht 'Oote' van Jan Hanlo, dat voornamelijk uit klanken bestaat. In de Eerste Kamer werden vragen gesteld over dit soort poëzie, waarbij deze politici woorden gebruikten als 'infantiel gebazel' en 'decadentie'. De poëzie heeft enkele trekken van het dadaïsme: spot en sarcasme over wat geaccepteerde kunstvormen zijn. Een dadaïstische activiteit is de performance van Lucebert in 1954. Hij hulde zich in een koningsmantel en zette zich een kroon op toen hij in het Stedelijk Museum in Amsterdam een poëzieprijs in ontvangst moest gaan nemen. Zijn collega-dichters liepen om hen heen, verkleed als middeleeuwse lansvechters (hellebaardiers). In plaats van een prijs te krijgen, werd Lucebert met zijn hele gezelschap uit het museum verwijderd. Zijn optreden was te rebels voor die tijd.

Later werd Lucebert, de dichter en schilder, de 'Keizer der Vijftigers' genoemd. Hij publiceerde tussen 1951 en 1957 zeven bundels gedichten. Daarna wijdde hij zich vooral aan de schilderkunst.

Naar: Dautzenberg, J.A. Literatuur, geschiedenis en leesdossier.

Den Bosch: Malmberg 2004. p 292-294

Opdracht 7

Werkblad 'Kunst beschrijven'

Noteer wat je bij elk van bovengenoemde onderwerpen erbij hebt geleerd (werkblad 2).

Portfolio		
Lucebert		
De Vijftigers		
Compositie		
Kleurgebruik		
Figuren		
Associatief		
Verhaal		

Les 3 | Aan de slag met je eigen creativiteit

Doel van de opdracht

Je leert verslag te doen van je kijkervaringen. Je leert interpretaties en waardering van een schilderij op een kwalitatief goede manier te verwoorden voor een groep.

Opdracht 8

Een schilderij beschrijven:
'vrede is eten met muziek'

1. Kijk naar het schilderij 'Vrede is eten met muziek' en lees het gedicht met dezelfde naam, op de volgende bladzijde. Luister ook naar de voordracht van de eerste regels van het gedicht door Lucebert op www.youtube.com.
2. Passen het gedicht en het schilderij bij elkaar of niet? Schrijf op wat je ideeën hierbij zijn. Gebruik de begrippen uit opdracht 7.
3. Beschrijf het schilderij 'Vrede is eten met muziek' voor de klas. Gebruik de begrippen uit opdracht 7. Betrek ook het gedicht met dezelfde titel bij je presentatie.

Je kunt ook een van de andere schilderijen uit dit opdrachtenboekje gebruiken voor je presentatie.

Vrede is eten met muziek

Vredig eten is goed eten

Want lekker eten doet men alleen in rust en vrede

Voor een goede spijsvertering is het een vereiste

Dat men elk hapje minstens vijftienmaal kauwt

Daarom eet men met muziek ook beter

Want onder vrolijke tonen bewegen de kaken vanzelf

Harmonieus en met de kaken ook de slokdarm

En later zelfs de overige dertig meter

Lange darmen in de buik

Vrede is goed eten met goede muziek

Met marsmuziek kan men beter lopen dan eten

Als men dan ook maar vredig loopt

En niet mee marcheert met een troep soldaten

Tegen andere soldaten

Dan is marsmuziek net zo bedorven

Als besmet voedsel

Maar bij dansmuziek is het zeker goed eten

Want dansen is geen vechten

Wie danst houdt rekening met andere dansers

Zoals men onder het eten niet alle

Lekkere hapjes alleen verorbert maar die deelt

Met de overigen de disgenoten

Lucebert, Vrede is eten met muziek, 1985

De volgende opdrachten zijn keuzeopdrachten:
een dialoog schrijven of een beeldende verwerking

Keuzeopdracht 9a

Dialogen schrijven en spelen naar aanleiding van een schilderij van Lucebert

Een dialoog is een gesprek tussen twee personen, als zelfstandig toneelstuk of als onderdeel van een toneelstuk. Spanning is erg belangrijk in een dialoog en die ontstaat meestal door een conflict en een climax.

Aanwijzing: de taal van een dialoog is geen typische schrijftaal, maar ook geen spreektaal. Een dialoog zit er

tussenin. In een dialoog kun je ook tussenwerpsels opnemen zoals *hé, hoor je, huh?* Een dialoog schrijf je met als doel deze uit te spreken, het is dus geen leestekst.

1. Zoek en kies een schilderij uit van Lucebert. Er moeten minstens twee personen op voorkomen. In het schilderij moeten aanknopingspunten zijn voor het thema 'rebellie'. Je kunt 'Vrede is eten met muziek' gebruiken, maar ook een ander schilderij opzoeken.
2. Kies twee figuren uit. Het moeten figuren zijn die je wat doen, positief of niet. Vul daarna het volgende schema in, zodat je goed voorbereid bent op het schrijven van de dialoog.

Welke personen heb je gekozen
en waarom?

Wie zijn de personen?
(Naam, beroep, leefomstandigheden bijvoorbeeld)

Welke karaktereigenschappen
hebben ze?

Welke leeftijd?

Waar speelt de scène zich af?

Wanneer?

Wat doen ze?

Waarom?

Om welk conflict gaat het?

Hoe speelt rebellie in deze dialoog een rol?

Wat wordt de climax van je dialoog?

Voor welk publiek is de dialoog bestemd?

(Merk je dat aan de dialoog? Hoe?)

Wat wil je bereiken bij je publiek?

In welke stijl ga je schrijven om dat te bereiken?

(Bijvoorbeeld: deftig, populair, poëtisch, straattaal, jongerentaal)

3. Schrijf de dialoog. Als je hem leest, moet de dialoog zo'n 5 minuten in beslag nemen. Belangrijk: probeer kenmerken van de poëzie van de Vijftigers in je dialoog in te brengen: vervorming, gebruik van beelden en associaties.
4. Met een andere leerling en/of je docent ga je kijken naar je dialoog. Is het duidelijk wat je uit wilt drukken? Klinkt het goed? Is het spannend? Loop het ingevulde schema nog eens langs en kijk of alles erin zit.
5. Breng eventueel verbeteringen aan. Wat heb je verbeterd en waarom?
6. Als je tevreden bent, schrijf of print je de definitieve versie uit. Zet er spelaanwijzingen bij.
7. In les 5 worden de dialogen uitgespeeld. Vraag twee medeleerlingen om jouw dialoog te lezen en spelen. Bereid hen voor. Geef ze eventueel instructies: hoe zie jij je dialoog voor je?
6. Je beeldend werk moet voldoen aan twee vormcriteria.
 - Je geeft het werk een rand die als lijst kan fungeren.
 - In die rand komen twee beeldelementen terug die in de afbeelding verwerkt zijn, bijvoorbeeld een vorm, lijn of kleur.
7. Als je de voorstudie klaar hebt, bespreek je die met de docent. Ga vooral na hoe jij gevoel en sfeer wilt verwerken.
8. Stel je plannen eventueel bij en vertel wat je verandert en waarom.
9. Ga aan de gang en realiseer jouw meesterwerk!
10. In les 5 hang je je werk en het oorspronkelijke gedicht op, ter presentatie aan je medeleerlingen.

Keuzeopdracht 9b

Beeldende verwerking van een gedicht van Lucebert

1. Kies een gedicht van Lucebert.
2. Schrijf in ongeveer 70 woorden op waarom het gedicht je aanspreekt.
3. Beschrijf in ongeveer 100 woorden de sfeer en de gevoelens die volgens jou belangrijk zijn in het gedicht. Geef voorbeelden (woorden) uit het gedicht bij wat je beweert.
4. Op basis van het voorgaande ga je een beeldend werk maken. Overleg met je leraar over het materiaal (bijvoorbeeld hout, papier, linnen) en de beeldende middelen (bijvoorbeeld acrylverf, olieverf, waterverf, potlood, houtskool) die je wilt gebruiken.
5. Maak eerst een voorstudie, een tekening van wat je wilt weergeven. Denk eraan dat het gaat om de sfeer en gevoelens die het gedicht voor jou heeft. Maak de voorstudie op A3-formaat.

Kijkwijzer beeldende en toegepaste kunst CKV1

Naam kunstwerk/object:

Naam maker/ontwerper:

Verzamelde informatie (uit deze lessenreeks of uit dor jou geraadpleegde bronnen)

Wat stelt het kunstwerk/object voor?

Heeft het een functie of is het puur esthetisch bedoeld?

Wat verwacht je van het bezichtigen kunstwerk/object?

Eerste indruk

Omschrijf in vijf trefwoorden wat je vindt en opvalt aan het kunstwerk of object (bijvoorbeeld mooie vormen, opvallende kleuren, 'verhalend', spannende vormgeving)

Wat roept het kunstwerk/object bij je op, welke ideeën en associaties krijg je (bijvoorbeeld: ik word er heel vrolijk van/de afbeelding maak me boos).

Welk aspect vind je het mooist of boeiendst aan het kunstwerk/object?

En welk aspect zegt je het minst?

Omschrijf kort het schilderij:

Analyse

Welk materiaal is gebruikt?

Welke vormen zijn (veel) gebruikt?

In welke stijl is het gemaakt?

Tot welke stroming behoort de kunstenaar/ontwerper?

Benoem de gebruikte kleur(en).

Wat zijn opvallende details?

Past de stijl, het materiaal enzovoort bij het uitgebeelde onderwerp of de functie?

Zo ja, geef van twee aspecten aan waarom je vond dat ze goed bij het onderwerp/de functie passen.

Zo niet, geef van twee aspecten aan waarom ze niet bij het onderwerp/de functie passen.

1.

2.

Conclusie

Vertel kort jouw indruk van het kunstwerk/object. Wat zie je en wat ervaar je?

Vind je dat de kunstenaar/ontwerper zijn idee of bedoeling duidelijk heeft kunnen maken?

- ☐ ja: noem twee vormgevingsaspecten (zie onder B) waarin dat idee of die bedoeling heel duidelijk tot uitdrukking komt.
- ☐ nee: noem twee vormgevingsaspecten (zie onder B) die je niet vond kloppen bij het idee of de bedoeling van de kunstenaar/ontwerper.

1.

2.

Wat vond je van het kunstwerk/object in zijn totaliteit. Gebruik bij het beantwoorden van deze vraag een aantal van de aspecten die je hierboven genoemd hebt. Gebruik ook de begrippen die je in deze lessenreeks hebt geleerd: associatief, compositie, kleurgebruik, figuren, verhaal.

Gebruik je analyse en conclusie voor je presentatie 'schilderij beschrijven'.

